

УДК 336.71:336.77

Болгар Т.М.,

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів, обліку та аудиту
Кременчуцького інституту Дніпропетровського
університету ім. Альфреда Нобеля

**ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ПРОБЛЕМНОЇ КРЕДИТНОЇ
ЗАБОРГОВАНOSTІ У БАНКАХ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ**

**Основні причини виникнення проблемної кредитної заборгованості у
банках України на сучасному етапі розвитку економіки**

Болгар Т.М.

У статті досліджено основні причини виникнення проблемних кредитів у банках України, які виокремлено у три групи: макроекономічні причини; причини, що залежать від діяльності банківських установ; причини, що залежать від позичальника. Доведено, що банківські установи можуть мати вплив на причини, що мають суб'єктивний характер з метою підвищення ефективності роботи банківського бізнесу, мінімізації кредитних ризиків та проблемних кредитів.

Ключові слова: макроекономічні причини, об'єктивні причини, суб'єктивні причини, проблемна кредитна заборгованість, фінансово-економічна криза.

**Основные причины возникновения проблемной кредитной
задолженности в банках Украины на современном этапе развития
экономики**

Болгар Т. Н.

В статье проведено исследование основных причин возникновения

проблемних кредитов в банках України, которые разделены на три группы: макроэкономические причины; причины, которые зависят от деятельности банковских учреждений; причины, которые зависят от заемщика. Доказано, что банковские учреждения могут иметь влияние на причины, которые имеют субъективный характер с целью повышения эффективности работы банковского бизнеса, минимизации кредитных рисков и проблемных кредитов.

Ключевые слова: макроэкономические причины, объективные причины, субъективные причины, проблемная кредитная задолженность, финансово-экономический кризис.

THE MAIN CAUSES OF PROBLEMATIC CREDIT DEBTS IN BANKS OF UKRAINE ON THE MODERN STAGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Bolgar T.M.

In this paper, the main causes of bad loans in Ukrainian banks are analyzed. Three groups of causes are distinguished: macroeconomic factors; the causes that depend on the activity of banking institutions and the causes, which depend on the borrower. It is proved that banking institutions can have an impact on causes that are of a subjective nature in order to improve the efficiency of the banking business, minimize credit risks and bad loans.

Key words: macroeconomic reasons, objective reasons, subjective reasons, problematic credit debt, the financial and economic crisis.

Постановка проблеми. Складний шлях виходу країни з економічної кризи включає в себе безліч процесів і дій, а без розуміння причин виникнення кризових явищ у банківській сфері рух вперед стає довгим і непротим. Стягнення кредитної заборгованості не погашеної позичальником вчасно є традиційно актуальною проблемою для більшості банківських установ. Це складний процес, який спричинений найрізноманітнішими чинниками, що носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

Ретельний аналіз причин виникнення проблемних боргів є абсолютно необхідним. Перш за все для того, щоб уникнути невдалих кроків у майбутньому, а також для можливості адекватного реагування на наслідки допущених прорахунків і помилок, що призвели до надзвичайно високого рівня обсягу проблемної заборгованості вітчизняних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема особливої актуальності набуває в кризові для економіки країни періоди. Тому підвищений інтерес з боку провідних науковців є обґрунтованим. Вивченням причин виникнення проблемної заборгованості у банках займалися такі вчені та дослідники як Бренд Р., Волохов В. І., Дзюблук О. В., Коваленко В. В., Лютий І. О., Мороз П. А., Сорос Дж., Фёдоров А. В. та інші науковці [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Але потребують подальшого дослідження та розробки як у науково-методичному, так і в практичному аспектах питання вивчення об'єктивних та суб'єктивних причин стрімкого збільшення показника проблемної кредитної заборгованості у банках України на сучасному етапі розвитку економіки.

Постановка завдання. Проблеми з погашенням кредитів не виникають раптово. Їм передують ряд причин як на макрорівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. При цьому вплинути якимось чином на макроекономічні процеси є складним завданням. Тому управляючій ланці в банківському бізнесі доводиться пристосовуватися до тих умов, котрі диктує сьогодення.

Слід відмітити, що періодом найбільш активного росту проблемної заборгованості у загальному обсягу виданих кредитів стали періоди: 2008 – 2010 р.р. та 2013 – 2015 р.р. (рис. 1).

Критичного значення показник проблемної кредитної заборгованості досягає у 2015 році – він складає 22,1 % від наданих кредитів, що майже втричі перевищує показник 2013 року. Які ж основні причини слугували виникненню такого явища?

На рівні банківських установ основною причиною зростання проблемної заборгованості стала відсутність ефективної та налагодженої системи ризик-

менеджменту банків. Системи, що змогла б протистояти викликам світової фінансово-економічної кризи. Тому вдосконалення цієї системи займає ключову позицію на шляху до зменшення обсягів проблемних портфелів банківських установ.

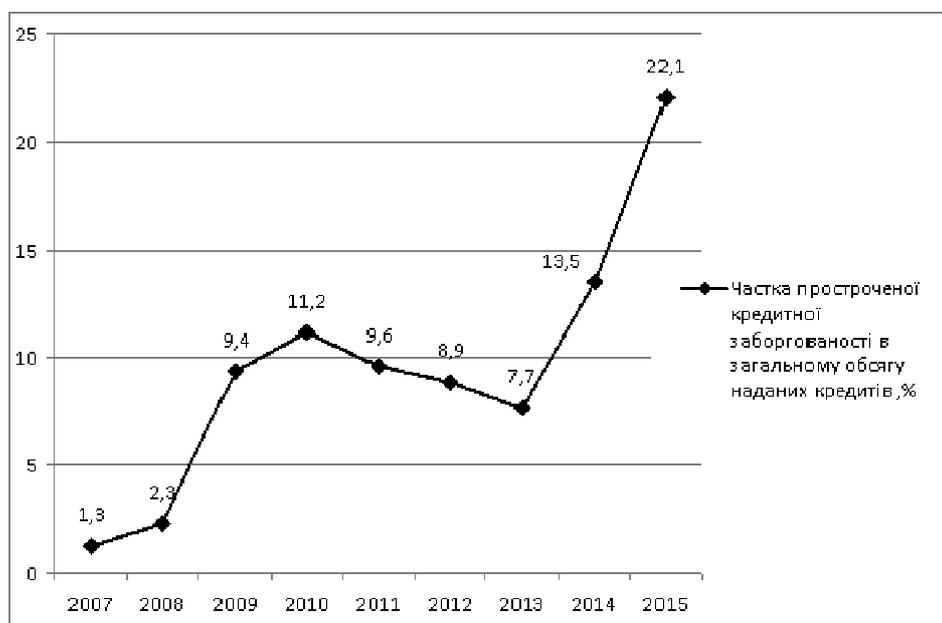

Рис. 1 Динаміка частки простроченої кредитної заборгованості в загальному обсягу наданих кредитів за період 2007-2015 рр.*

*складено на основі [13]

Важливу роль у покращенні якості кредитного портфеля відіграє також і ставлення позичальників до запозичених ресурсів, усвідомлення необхідності погашення яких має бути для них аксіомою.

Дослідження причин збільшення проблемної кредитної заборгованості та розробка заходів щодо зниження показника росту проблемних кредитів в Україні – мета даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нинішня складна ситуація з рівнем кредитної проблемної заборгованості є результатом впливу багатьох чинників і це не лише вплив світової фінансово-економічної кризи. Більш того, на нашу думку, фінансово-економічна криза стала лише каталізатором всіх наявних проблем і закладених ризиків у банківській діяльності, криза лише

оголила слабкі сторони та підсилила їх негативний вплив на якість кредитних портфелів і фінансові результати діяльності банківських установ. Кризова ситуація 2008-2009 рр. та її наслідки, повинні стати уроком для економіки в цілому, банківських установ та населення. Усвідомлені ж помилки та прорахунки необхідно вивчати, аналізувати та приймати заходи для недопущення їх повторення у майбутньому. Отже, розглянемо детальніше, що ж стало причиною такого стрімкого зростання рівня проблемної заборгованості, який спостерігався починаючи з 2008 р. Основні причини виникнення проблемних боргів у банках України на сучасному етапі розвитку економіки лежать у трьох площинах:

- макроекономічні причини;
- причини, що залежать від діяльності банківських установ;
- причини, що залежать від позичальника.

Важливість впливу групи макроекономічних причин виникнення проблемної заборгованості важко переоцінити. До цієї групи слід віднести загальну економічну ситуацію в країні, нестійкість національної валюти, рівень політичної стабільності, недосконалість законодавчої бази. Як відомо, макроекономічні чинники знаходяться поза межами впливу кредиторів та позичальників. Тому, в ході кредитного процесу всім сторонам потрібно розуміти, що вплив вказаних факторів є даністю, яку потрібно брати до уваги при прийнятті рішень.

Розглянемо, що ж відбувалось з кредитним ринком у передкризовий період: йшла активна пропаганда ідеї життя у кредит; банки, намагаючись завоювати якомога більшу частину кредитного ринку, активно видавали кредити майже всім, хто виявляв бажання їх отримати; вигідні банківські продукти з кредитування наполегливо рекламувалися, акцентуючи увагу позичальників на простоту отримання кредиту з мінімальною кількістю довідок та затратою часу; нав'язувалась ідея активного споживання, «адже весь світ так живе». Ніхто із сторін кредитного процесу не враховував того, що кредитна історія розвинених країн нараховує десятки років досвіду та відпрацьованих

схем, що ставки за кредитами у рази менші, ніж у вітчизняних банках. У результаті виникла штучна модель споживання та попиту товарів і послуг, що підтримувалась завдяки наданим кредитам, що не були забезпечені доходами населення та прибутками підприємств.

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. не пройшла повз Україну. Її результатом стали негативні зміни в економічному житті країни. Відбулось падіння попиту на продукцію українського виробництва як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Так, відповідно до даних НБУ, експорт українських товарів у 2009 р. зменшився вдвічі відносно попереднього періоду [8].

Ситуація на внутрішньому ринку також складалась не найкращим чином. Згідно з даними Держкомстату, роздрібний товарообіг України у 2009 р. скоротився на 21 % [9]. Така тенденція негативним чином вплинула на українських товаровиробників і стала причиною скорочення обсягів виробництва, змушуючи оптимізувати витрати. Отже, операційний прибуток від торгівлі на зовнішніх ринках падає, доходи населення скорочуються, підвищується рівень безробіття. А кредитні зобов'язання нікуди не зникли. Такий стан речей відразу позначився на можливості підприємств і населення вчасно та у повному обсязі обслуговувати кредитні зобов'язання перед банківськими установами, що призвело до хвилі неплатежів. Особливо болісно це відобразилось на позичальниках з низьким запасом міцності, яких було чимало, враховуючи ту кредитну політику, що впроваджували вітчизняні банки в передкризовий період. Для деяких підприємств та частини населення кредитний тягар став непід'ємним і ці кредити поповнили обсяг проблемних кредитів.

Наступною причиною збільшення неплатежів за кредитними зобов'язаннями, що належить до групи макроекономічних, вважаємо нестійкість національної валюти відносно іноземної. На питання: що ж стало причиною знецінення української національної валюти у 2008 р. експерти однозначної відповіді не мають. Серед факторів, що сприяли девальвації гривні

вбачають і відтік іноземного капіталу з української економіки через нестійкість останньої, і від'ємне сальдо зовнішньо-торгівельного балансу України. Національний банк України в умовах складної макроекономічної ситуації та під впливом світової фінансової кризи з основною своєю функцією – із забезпеченням стабільності національної грошової одиниці – не впорався. Всі вжиті НБУ та Урядом заходи виявились неефективними у боротьбі за стійкість української гривні. Та що б не було причиною девальвації гривні, її наслідки для економіки країни, для банківського сектору та для населення стали дуже серйозними.

Враховуючи стрімку активізацію кредитного ринку в період, що передуює фінансово-економічній кризі, та зростання інтересу до кредитів в іноземній валюті через вигідні умови відсоткових ставок, обсяг та частка наданих валютних кредитів у передкризовий період значно підвищилась: у 2007 р. частка кредитів, деномінованих в іноземній валюті в загальній кількості кредитів, наданих банками резидентами складала 49,9 %. А вже в 2008 р. даний показник збільшив своє значення на 9,2 п. п. і складав 59,1 %. Поступово, кількість валютних кредитів у загальному обсязі виданих знижувалась: у 2012 р. складала 36,7 %, а у 2013 році 34 %.

Піком зростання показника обсягу кредитів наданих в іноземній валюті є 2008 р. Саме у цей період темпи зростання вказаного показника досягли 203,6 % відносно рівня попереднього періоду: з 213 065 млн. грн. наданих кредитів в іноземній валюті у 2007 р. до 433 801 млн. грн. у 2008 р. Тобто, у найгостріший період кризи вітчизняні комерційні банки були надзвичайно вразливі до валютних ризиків. Така динаміка показників обсягу кредитів наданих в іноземній валюті та частки кредитів, деномінованих в іноземній валюті у загальній кількості кредитів, наданих банками резидентами, в сукупності із стрімкою девальвацією національної валюти (з 4,85 грн. за дол. США до 8 грн. за дол. США.) призвела до збільшення кредитного навантаження на позичальників більше, ніж в 1,5 рази і створила підґрунтя для стрімкого зростання неплатежів за кредитними зобов'язаннями, наданими в

іноземній валюті.

У 2014 році ситуація з видачею кредитів у іноземній валюті вкрай загострилась у зв'язку із стрімким ростом та нестабільним курсом іноземних валют (долар, євро) щодо національної валюти (гривні). НБУ протягом року вводив ряд обмежень щодо проведення операцій, у тому числі з кредитування в іноземній валюті.

Ще однією причиною поглиблення кризових явищ у економічному житті країни, що, на наш погляд, необхідно віднести до групи макроекономічних, є політичний аспект. Використовуючи економічні проблеми країни як інструмент протистояння та боротьби між різними політичними силами, збільшується соціальна напруга, зменшується ефективність антикризових заходів. Позичальники займають позицію очікування, що опосередковано впливає і на бажання погашати кредитні зобов'язання.

Групою макроекономічних причин, що впливає на рівень проблемної заборгованості є недосконалість законодавчої бази у питаннях регулювання кредитних взаємовідносин. Вказана група причин є доволі широкою та включає безліч питань, що потребують доопрацювання та вдосконалення. Серед них найгострішими, на наш погляд, є:

- некоректність та неточність при складанні документів для оформлення кредитної угоди;

- складнощі у процедурі стягнення застави (спосіб звернення стягнення на заставне майно, виселення та реалізація заставного майна у разі проживання там неповнолітніх осіб, можливість заставити один і той же предмет застави декілька разів (зазвичай, мова йде про обладнання та товари в обороті), тривалість процедури стягнення заставного майна);

- недосконалість судової системи і системи виконавчого провадження у кредитних відносинах;

- складність притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб позичальника навіть при наявності ознак шахрайських дій [9].

Дана група носить об'єктивний характер, тобто жодна сторона кредитного

процесу немає прямого впливу на законодавче поле, у якому доводиться працювати. І лише коментарі практикуючих банківських спеціалістів, юристів та інших сторін кредитного процесу можуть висвітлювати слабкі місця у кредитному законодавстві та опосередковано впливати на вдосконалення нормативно-правової бази з питань регулювання кредитного процесу.

Недосконалість законодавчої бази створює підґрунтя для непогашення позик декількома групами позичальників:

1. недобросовісні позичальники або фінансові шахраї, які знаючи всі тонкощі та слабкі місця кредитного законодавства використовують їх з метою неповернення взятого фінансового зобов'язання;

2. позичальники, які планували повертати кредит, але під впливом економічної кризи та відчувши фінансову скруту, побачили можливість обійти умови кредитної угоди та покращити своє фінансове становище за рахунок неповернення кредитних коштів завдяки проріхам у законодавстві.

Для недопущення виникнення проблемної кредитної заборгованості та ефективного управління останньою, якщо вона все ж таки виникла, передусім повинно бути створене законодавче поле, що захищає інтереси як кредитора, так і позичальника. Продумана процедура, що точно та чітко описує порядок стягнення проблемної заборгованості при використанні будь-якого методу управління такою заборгованістю закріплена на законодавчому рівні, значно зменшить кредитні ризики банківських установ, а також фінансові втрати, спричинені неплатежами за кредитними зобов'язаннями через проріхи у вітчизняному законодавстві, яких, нажаль, у даний час існує чимало. Значна частина позичальників намагається оскаржити кредитні договори у судах, апелюючи неточностями або некоректно складеними документами.

Але найбільша кількість проблем у банківських працівників виникає при стягненні застави. Так, наприклад, виселення із заставленої квартири боржників є доволі проблематичним процесом, особливо, якщо право користування такою квартирою мають неповнолітні особи.

Для ефективного управління проблемними портфелями велику роль

відіграє продумана та відпрацьована законодавча база з чіткими процедурами, що виключає можливість запланованого або незапланованого шахрайства з боку позичальників. Окрім цього, законодавчо закріплена процедура стягнення банком застави за проблемним кредитом потребує вдосконалення. На сьогоднішній день існує декілька способів звернення стягнення на заставне майно: у судовому порядку, на підставі виконавчого напису нотаріуса та у позасудовому порядку.

Судовий порядок звернення стягнення на заставне майно є довгою процедурою. Тому бажання кредитних установ знайти альтернативний шлях на стягнення заставного майна стає зрозумілим та очікуваним. Теоретично – це звернення стягнення на заставне майно на підставі виконавчого напису нотаріуса. Але на практиці використання такого методу стягнення заставного майна є проблематичним через проріхи у законодавчій базі.

Так, наказом № 296/5 від 22.02.2012 р. Міністерства юстиції України був затверджений Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [10], відповідно до якого нотаріус має право вчиняти виконавчий напис для стягнення грошових сум або витребування майна у боржника. Обрахування розміру заборгованості може включати суму неустойки (штрафу, пені), що включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору, а також може бути врахований індекс інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом.

Виконавчий напис нотаріуса є виконавчим документом і його виконання, як і виконання рішень судів, покладено на Державну виконавчу службу України. По суті, нотаріуси в цьому випадку мають повноваження суддів загального суду [11].

Але різниця для боржника очевидна. Якщо у суді позичальник може надавати свої заперечення, пояснення, тобто бути учасником спору, то здійснення виконавчого напису нотаріуса не передбачає присутності боржника. А це, на наш погляд, є порушенням прав боржника та недотриманням принципу

змагальності сторін.

Слід відмітити, що виконавчий напис нотаріусом вчиняється тільки за умови подання документів, що підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем. Постанова КМУ № 1172 від 29 червня 1999 р. «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» [12] визначає наступні документи, що подаються для одержання виконавчого напису:

- оригінал нотаріально посвідченої угоди;
- документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Які ж саме документи підтверджують безспірність заборгованості ніякими законами або іншими підзаконними актами не регламентуються.

Така законодавчо неврегульована практика стягнення заборгованості породжує нові судові позови з визнання виконавчих написів нотаріусів недійсними. Це подовжує процедуру в часі та не дає можливості банку закрити проблемну заборгованість або списати її як безнадійну, що у свою чергу призводить до замороження на тривалий час коштів у резервному фонді. Крім того, якщо судом при розгляді справи про визнання виконавчого напису нотаріуса недійсним не будуть вжиті заходи про забезпечення позову, то для боржника це може мати сумні наслідки – майно боржника може бути реалізоване працівниками Державної виконавчої служби у ході виконавчого провадження [11].

Отже, необхідно констатувати, що проріхи в українському законодавстві створюють умови для можливості вчинення шахрайства з боку недобросовісних позичальників, а також затягують у часі процес реалізації заставного майна. Тому необхідною умовою для зменшення рівня проблемної заборгованості та пришвидшення процедури стягнення проблемних кредитів є вдосконалення законодавчої бази з метою захисту прав як кредиторів, так і боржників.

Наступною масштабною групою причин виникнення такого високого рівня проблемної кредитної заборгованості у вітчизняних банках є причини, пов'язані з діяльністю самих банківських установ та позичальників. Дана група носить суб'єктивний характер. Розглянемо цю групу причин більш детально.

Як вже відмічалось раніше, пріоритетним завданням кредитної політики банківських установ протягом тривалого періоду, що передував фінансово-економічній кризі, було нарощення кредитного портфеля. Про це свідчать дані Національного банку України щодо динаміки показника наданих кредитів (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка показника наданих кредитів у 2005-2015 рр.*

Назва показника	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Кредити надані, млн. грн.	156385	269688	485368	792244	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	965093
у % до попереднього періоду	160,9	172,5	180,0	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8	111,8	110,4	95,9

*складено на основі [13]

Як бачимо, найбільші темпи зростання даного показника відмічаються у передкризовий період 2005-2008 рр. включно: 60,9 %, 72,5 %, 80 %, відповідно. А 2014 р. стає рекордним за кількістю виданих кредитів – 1006358 млн. грн., що у 6,4 рази перевищує рівень 2005 р.

У чому ж причина такого стрімкого зростання загального обсягу кредитного портфеля вітчизняних банків? Відповідь на це питання наступна – бажання якомога більшого прибутку, тому, що кредитування, приносить основну частку прибутку банку в порівнянні з іншими видами діяльності.

Але, кредитний процес не закінчується на стадії видачі кредиту. Наступним і найважливішим етапом є повернення кредиту і саме ця стадія

кредитного процесу проведена якісно і без затримок є передумовою отримання банком прибутку від кредитних операцій. Тому банківським установам при видачі кредитів необхідно було враховувати той факт, що періоди економічного зростання тривають не вічно. Функціонування ринкової економіки за економічними законами є циклічним. І після періодів пожвавлення та піднесення настає спад та період депресії. Тому, банківські установи для мінімізації негативних наслідків у прогнозовані періоди економічного спаду та кризи, повинні були порівнювати темпи «завоювання» вітчизняного кредитного ринку і темпи росту доходів населення, чого, на жаль, зроблено не було. І зрештою, темпи зростання обсягів кредитних портфелів банків стали перевищувати темпи зростання доходів населення – відбулося перенасичення кредитними ресурсами. Бажання банківських установ отримати прибуток підштовхувало останніх надавати кредити, джерелом погашення яких повинні були стати доходи від проведення спекулятивних операцій. Так, за кредитні кошти купувалися об'єкти нерухомості, земельні ділянки, що у подальшому позичальники планували перепродавати за вищою ціною. А за отримані від реалізації таких спекулятивних об'єктів кошти планувалося не лише погашення кредиту, а ще й отримання доходу позичальником. Така схема може працювати тільки у період економічного зростання країни та швидкого підвищення цін на ті активи, що плануються для перепродажу, що не було враховано ні банками, ні позичальниками.

Тобто, кредитування спекулятивних операцій – одна з причин виникнення проблемної заборгованості. Такої ж думки дотримуються дослідник Д'яконова І. І. [14] та спеціалісти міжнародної рейтингової компанії «Кредит-Рейтинг» [15].

Значний вплив на високий рівень проблемної заборгованості чинить незрілість українського банківського бізнесу. Але, у порівнянні з закордонними банками, що мають багаторічний досвід роботи, високий рівень стандартизації банківських продуктів та процедур, менший рівень банківських ризиків, достатньо ефективну процедуру стягнення проблемної заборгованості та

законодавчу базу, що захищає інтереси кредитора, вітчизняні банки такого досвіду та відпрацьованих роками схем не мають. Доволі часто працівникам вітчизняних банківських установ доводилось приймати ситуативні рішення.

Тому окремою групою причин, що вплинули на збільшення обсягу проблемної заборгованості, котру вітчизняні банки мають на сьогоднішній день, на нашу думку, слід вважати помилки та прорахунки самих банківських установ через недостатність досвіду у веденні банківського бізнесу. Важливі питання, такі, як відсутність досвіду кредитної діяльності у вітчизняних банках, різниця у рівні відсоткових ставок, непрозора для позичальника схема формування ціни кредиту, наявність великих витрат, пов'язаних з оформленням кредиту (одноразові комісії, оплата нотаріусів, страхування тощо) не стали завадою для позичальників отримувати кредити. Фінансова безграмотність позичальників стала однією з причин у виникненні проблемної заборгованості.

Отже, світова фінансово-економічна криза стала непростим випробуванням для банківського сектору України та чітко продемонструвала слабкі місця. Так, недосконала система ризик-менеджменту вітчизняних банків сприяла збільшенню проблемної заборгованості. Для кредитного напрямку діяльності банківських установ проблеми означились майже на всіх етапах кредитного процесу, починаючи від стадії підготовки та видачі кредиту до стадії моніторингу, контролю та повернення кредитних ресурсів.

Пропонуємо детальніше розглянути причини виникнення проблемних боргів на кожній стадії кредитного процесу.

Якісно проведені початкові етапи кредитного процесу, а саме – підготовка до видачі та надання кредиту, є надзвичайно важливими, тому що це підґрунтя для отримання високих фінансових результатів від кредитної діяльності банківських установ та можливість уникнути проблем з неповерненням кредитів. Але, як показує практика, вітчизняним банківським установам необхідно удосконалювати майже всі процедури та процеси, що супроводжують видачу кредитних ресурсів – систему аналізу фінансового стану позичальника, оцінку забезпечення за кредитом тощо.

Відсутність досконало розроблених положень та банківських продуктів, що включають стандартизовані умови, технологічні карти, форми документів та форми управлінської звітності, відсутність чіткого розподілу обов'язків та процедур контролю створює можливість приймати ситуативні рішення кредитними працівниками, що призводить до:

- підвищення рівня операційних ризиків;
- збільшення часу, який потрібен для проведення операцій;
- підвищення ймовірності помилок;
- проявів можливих шахрайств та зловживань.

Таким чином, потенційно проблемний кредит з'являється вже на початковій стадії кредитного процесу.

Незрілість системи аналізу фінансового стану позичальника та його кредитоспроможності призводить до відсутності розуміння банком таких необхідних при видачі кредиту відомостей, як стан бізнесу позичальника; ризики, притаманні тій галузі, в якій працює бізнес позичальника та перспективи її розвитку.

Недосконалі скорингові моделі, рейтинги позичальників, карти ризиків та інші методики визначення та оцінки кредитоспроможності позичальника іноді не дають змоги визначити об'єктивний фінансовий стан позичальника та його зміни у часі. Втім, слід відмітити, що складність у визначенні фактичного фінансового стану позичальника не завжди пов'язана із недосконалими схемами, затвердженими у банках. Ситуацію ускладнює той факт, що дані, які надає про себе позичальник можуть нести формальний характер. Це пов'язано, насамперед, з тим, що позичальник намагається оптимізувати базу оподаткування. Тому в статтях балансового звіту може значитись кредиторська заборгованість, якої насправді не існує, завищуватись товарні залишки та ін. Тобто, дані фінансової звітності позичальника можуть кардинально відрізнитися від наявного стану речей.

Зустрічаються також і факти банального кримінального шахрайства, коли позичальник з самого початку не планує повертати кредит та цілеспрямовано

надає таку інформацію про себе, що не відповідає дійсності.

Некримінальне шахрайство, нажаль, також має місце у веденні банківського бізнесу. Наприклад, намагаючись взяти кредит, позичальник надає фінансову звітність, що не відображає реального стану речей у бізнесі, з надією на те, що ситуація покращиться і кредит буде повернуто. Але, як показує практика, надії на краще, зазвичай, не виправдовуються, і банківська установа отримує проблемний кредит та зазнає втрат.

Морально-етичні якості співробітників банку також відіграють важливу роль у мінімізації кредитних ризиків, і, як наслідок, у виникненні проблемних кредитів. Зустрічаються випадки зацікавленості працівників банківських установ у результаті прийняття рішення щодо видачі кредиту. Також мають місце випадки некомпетентності або недбальства співробітників банку, що призводять до помилок у процесі проведення кредитних операцій. Всі перелічені причини ведуть до можливого погіршення якості кредитного портфеля.

Ще однією причиною виникнення такого високого рівня проблемної заборгованості у вітчизняних банках є низький рівень організації роботи із заставним майном. У процесі активного кредитування та при наявності високої конкуренції між банками, якості та достатності застави приділялось не достатньо уваги. Відсутність або недосконалість внутрішньобанківських положень з роботи із заставним майном, методології акредитації експертів оцінювачів заставного майна призводило до недостовірної оцінки предметів застави, що підвищувало ризик неповернення кредиту [14].

Другий етап кредитного процесу – контроль та моніторинг виконання позичальниками зобов'язань з погашення кредиту, супроводжується таким елементом ризику, як недостатній контроль за якістю кредитного портфеля, що загрожує несвоєчасним реагуванням на виникнення простроченої заборгованості. Зазвичай банками приділяється недостатньо уваги налагодженню автоматизованої системи зберігання інформації щодо обслуговування кредитів. Електронна система допомоги у супроводженні

кредитів є незамінним помічником при аналізі якості кредитного портфеля та прийнятті ефективних управлінських рішень. Чітко налагоджена, автоматизована система контролю, моніторингу та аналізу виконання кредитних зобов'язань дозволить:

- проаналізувати ефективність (прибутковість) кредитної діяльності в розрізі окремих банківських продуктів, галузей із врахуванням відсоткової ставки;

- вести облік проблемних кредитів у розрізі окремих банківських продуктів, галузей;

- встановлювати реальний рівень прибутковості окремих банківських продуктів, враховуючи корегування на відсоток прострочених кредитів;

- визначати точку беззбитковості продажу кожного окремого банківського продукту із врахуванням рівня відсоткової ставки та рівня прострочених зобов'язань;

- приймати оперативні управлінські рішення.

Тому ефективна організація етапу контролю та моніторингу за виконанням позичальниками зобов'язань з погашення кредиту, аналізу поточного стану якості кредитного портфеля з використанням електронного зберігання та систематизації інформації за кредитними договорами будуть мінімізувати кредитні ризики та впливати на причини виникнення проблемних кредитів.

Наступною групою причин виникнення проблемних кредитів на сучасному етапі розвитку економіки є ставлення позичальників до необхідності погашення взятих на себе зобов'язань. Менталітет вітчизняних позичальників, складна економічна ситуація в країні призводять до високого рівня кримінальних та некримінальних шахрайств, про що вже було згадано вище. Визначивши та проаналізувавши причини виникнення проблемної кредитної заборгованості у банківській системі України, пропонуємо структурувати їх та представити у вигляді схеми (рис. 1).

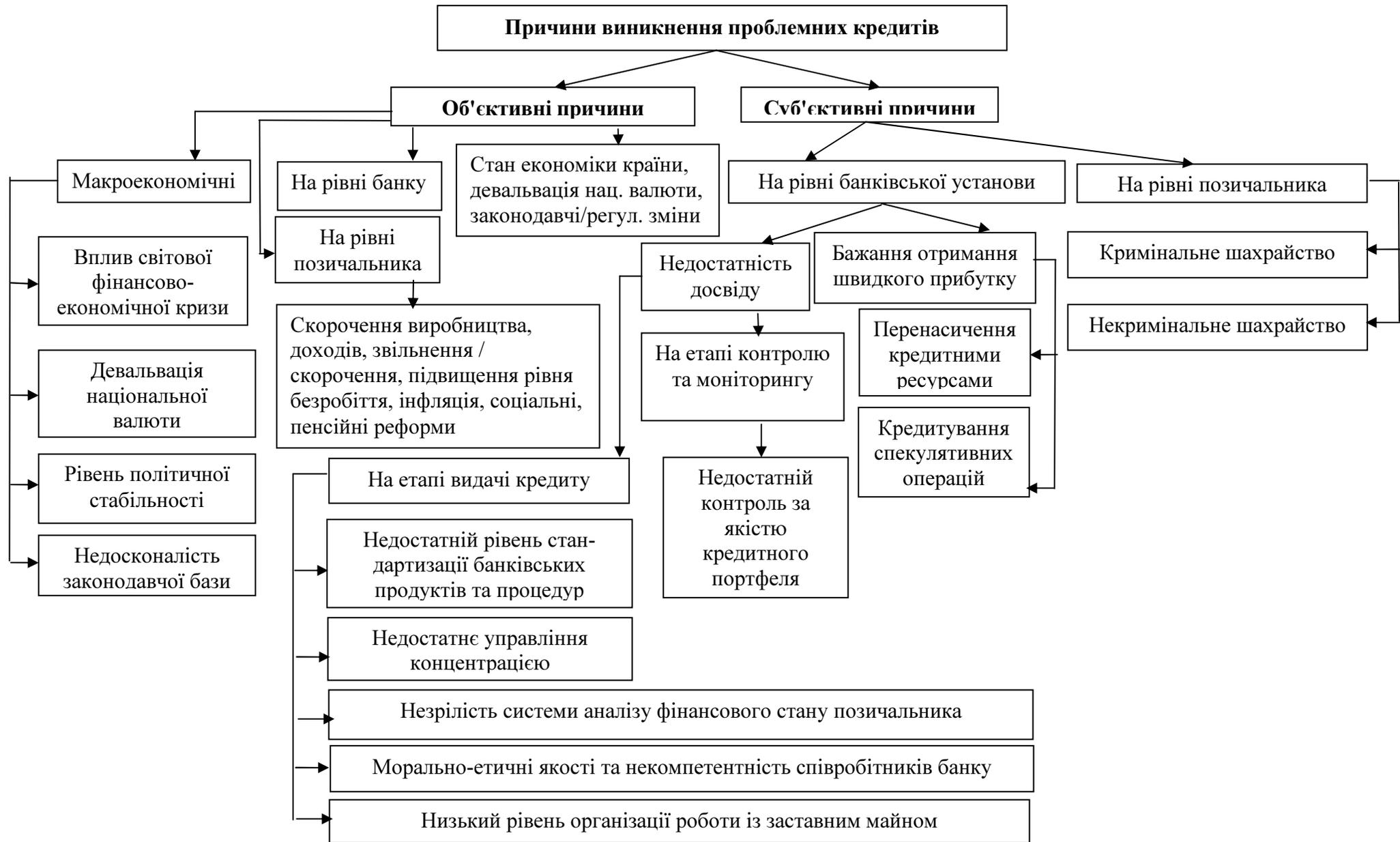

Рис.1 Причини виникнення проблемних кредитів у банках України*

*складено автором

Висновки з даного дослідження. Отже, розуміння причин виникнення проблемних кредитних боргів у банках України на сучасному етапі розвитку економіки є надзвичайно важливим та дає змогу уникнути невдалих кроків у майбутньому, а також дозволяє адекватно реагувати на наслідки допущених помилок і прорахунків. Проблеми з погашенням кредитів не виникають раптово. Їм передують ряд причин як на макрорівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Основні причини виникнення проблемних кредитних боргів у банках України лежать у трьох площинах: макроекономічні причини; причини, що залежать від діяльності банківських установ; причини, що залежать від позичальника.

Всі вказані групи причин однаково гостро впливають на рівень проблемної заборгованості. Але, якщо до впливу об'єктивної групи макроекономічних причин (серед яких загальна економічна ситуація в країні, нестійкість національної валюти, рівень політичної стабільності, недосконалість законодавчої бази) необхідно пристосовуватись і приймати їх, то причини, що залежать від діяльності банківських установ та позичальників носять суб'єктивний характер, тому на них можна та необхідно впливати для підвищення ефективності роботи банківського бізнесу, мінімізації кредитних ризиків та виникнення проблемної кредитної заборгованості.

У дослідженні проаналізовано причини виникнення проблемних кредитів у банках України, а також з'ясовано рівень проблемних кредитів банківських установ на нинішньому етапі ведення банківського бізнесу. Як засвідчили результати аналізу, проблемні кредити є одним з найбільших дестабілізуючих факторів як у контексті окремо взятого банку, так і з позиції банківської системи України в цілому.

Література

1. Бренд Р. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики / Р. Бренд. – Мюнхен, 1994.

– С. 135.

2. Волохов В. І. Економічна природа і зміст кредитної діяльності банку в аспекті оцінювання її ефективності / В.І. Волохов // Фінанси України. – 2008. №8. – С. 109-117.

3. Дзюблюк О. В. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці / О. В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2010. – № 9. – С. 108 -124.

4. Коваленко В. В., Болгар Т. М. Розвиток науково-методичних підходів до оцінки проблемних кредитів як складової системи управління проблемними кредитами банку [Текст] / В. Коваленко, Т. Болгар // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №10. – С. 185–195.

5. Лютий І. О. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні / І. О. Лютий, П. А. Мороз // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 29-39.

6. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности : пер. с англ. / Дж. Сорос, 1999. – С. 138–140, 167–184.

7. Фёдоров А. В. Судебная стадия взыскания долгов (legal collection) / Фёдоров А. В. // Юридическая работа в кредитной организации – № 2. – 2011. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://www.reglament.net/bank/legal/2011_2/get_article.htm?id=1306.

8. Проблемні кредити: хто, скільки, кому і чому? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/04/10/193071>

9. Каменецкий С. Кредитование малого и среднего бизнеса: причины возникновения проблемной задолженности и их профилактика. Практический опыт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.trainings.ua/article/2598.html>

10. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

11. Авторгов А. Виконавчий напис нотаріуса – порядок вчинення змінився, безспірність залишилась спірною. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://blog.ubr.ua/pravo/vikonavchii-napis-notarusa-poriadok-vchinennia-zmnivsia-bezsprnst-zalishilas-sprnou-2100>

12. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Постанова КМУ №1172 від 29 червня 1999р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF>

13. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

14. Д'яконова І. І. Методичні підходи до формування стратегії банків України в умовах невизначеності / І. І. Д'яконова, Ю. В. Сиренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – № 40. – С. 14-20.

15. Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Press-release/2011/09.06.2011/Final_Report_RU3005.pdf

References

1. Brend, R. (1994). *Bankovskaya sistema i kontrol' za bankovskoj deyatel'nost'yu v usloviyah rynochnoj ehkonomiki* [Banking system and control of banking activity under the conditions of market economy]. Munich, p. 135.

2. Volokhov, V.I. *Ekonomichna pryroda i zmist kredytnoyi diyal'nosti banku v aspekti otsinyuvannya yiyi efektyvnosti* [Economic character and content of credit bank activity from the aspect of the evaluation of its efficiency]. *Finansy Ukrayiny* [Finance of Ukraine], 2008, no. 8, pp. 109-117.

3. Dzyublyuk, O.V. *Mekhanizm zabezpechennya yakosti kredytnoho*

portfelya y upravlinnya kredytnym ryzykom banku v period kryzovykh yavyshech v ekonomitsi [Mechanism of support of credit portfolio and management of credit bank risk in the period of crisis economic phenomena]. *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky* [Journal of European Economy], 2010, no. 9, pp. 108-124.

4. Kovalenko, V.V., Bolhar T.M. *Rozvytok naukovo-metodychnykh pidkhodiv do otsinky problemnykh kredytiv yak skladovoyi systemy upravlinnya problemnymy kredytamy banku* [Development of scientific and methodological approaches to evaluation of problem credits as a component system of management of problem bank credits]. *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Current economic problems], 2013, no. 10, pp. 185–195.

5. Lyutyi, I.O., Moroz, P.A. *Superechnosti protsesiv finansializatsiyi ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannya v Ukrayini* [Contradictions of financial processes and their influence on economic growth in Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny* [Economy of Ukraine], 2014, no. 4, pp. 29-39.

6. Soros, J. (1999). *Krizis mirovogo kapitalizma. Otkrytoe obshchestvo v opasnosti : per. s angl.* [Crisis of world capitalism. Open society in danger, translated from English], pp. 138–140, 167–184.

7. Fyodorov, A.V. Legal collection. Juridical work in credit organization, 2011, no. 2. Available at: <http://www.ascusc.org/jcmc/vol5/issue2/> (Accessed 28 April 2011).

8. *Problemni kredyty: khto, skil'ky, komu i chomu?* [Problem credits: who, how much, to whom and why?] Available at: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/04/10/193071>

9. Kamenetskyi, S. *Kreditovanie malogo i srednego biznesa: prichiny vznikhoveniya problemnoj zadolzhennosti i ih profilaktika. Prakticheskij opit.* [Crediting of small and medium business: reasons of arising problem debt and their prevention measures] Available at: <http://www.trainings.ua/article/2598.html>

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On approval of Order of notarial operation by notary public of Ukraine. Order of the Ministry of Justice of Ukraine, no. 296/5 d.d. 22.02.2012. Available at:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

11. Avtorhov, A. *Vykonavchyy napys notariusu – poriadok vchynennya zminyvsya, bezspirnist' zalyshylas' spirnoyu* [Executive notarial inscription – order of operation was changed, indisputability stay to be disputed]. Available at: <http://blog.ubr.ua/pravo/vikonavchii-napis-notarusa-poriadok-vchinennia-zmnivsia-bezspirnst-zalishilas-sprnou-2100>

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine “On approval of set of documents according to which paying debts is solved in indisputable order on the base of executive inscriptions by notary public. The Order of Cabinet of Ministers of Ukraine, no. 1172 d.d. 29.06.199”. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF>

13. The main indications of Ukrainian banks activity. Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

14. Dyakonova, I.I., Syrenko, Yu.V. (2014). *Metodychni pidkhody do formuvannya stratehiyi bankiv Ukrayiny v umovakh nevyznachenosti* [Methodological approaches to forming of bank strategy of Ukraine under indefinite conditions]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny* [Problems and prospects of the development of bank system of Ukraine]. Sumy, UABS NBU, no. 40, pp. 14-20.

15. *Tendencii i perspektivy razvitiya rynku problemnyh aktivov bankov Ukrainy* [Tendencies and prospects of the market development of problem bank assets of Ukraine]. Available at: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Press-release/2011/09.06.2011/Final_Report_RU3005.pdf